

Fire și devenință în rostirea filosofică a lui Noica

Mircea Lăzărescu,

Simpozionul Noica, Râmnicu Vâlcea, 2018

În introducerea **Tratatului de ontologie(1)**, care e scris într-o tradițională limbă filosofică de sorginte latină, Noica anunță în cele 5 pagini ale Introducerii, două teme pe care le consideră esențiale în această Reconquista a domeniului filosofiei, pe care o tentează, pornind de la unica problemă ce-i rămăsese acesteia: ființa.

În primul rând, s-ar cere arătat - consideră filosoful - că ființa din lucruri nu e monolitică; ci se prezintă ca un model trinitar înfășurat, aflat în tensiune. Tendința către saturarea acestui model este fermentul lumii; și prin ea se declanșează „devenirea într-o ființă”.

În al doilea rând trebuie înțeles că, această devenire într-o ființă se realizează de fapt într-o element, care e altceva decât substanță sau funcție. Elementul e o instanță subsistentă, de tipul unei generalități concrete – un întreg fără părți, o unitate calitativă – care se distribuie fără să se împartă; și, din mediu exterior devine mediu interior al individualurilor.

După aceste precizări Noica își încheie Introducerea cu cuvintele:

„Ontologia are două părți : în prima se cercetează ființa în lucruri; în a doua, ființa în ea însăși, care o întemeiază pe prima”.

Cine parcurge toate cele 226 pg. ale **Tratatului de ontologie** constată că pentru Ființa în ea însăși sunt consacrate doar 17 pg.; iar dintre acestea primele 10, pregătitoare, se referă la relația dintre element și devenire.

Urmează 4 pg despre *devenință* și 3 despre un Unu, a cărui unică întrupare, devenința este. Si astfel, susținută de puținele pagini ce-i sunt dedicate, devenința – ca element al elementelor – se plasează în centrul problematicii ființei ca ființă.

Pentru o asemenea poziție privilegiată, Noica nu a ezitat, așa cum se constata, să elaboreze și un termen cu totul nou.

După lectura **Tratatului de ontologie**, orice cunoscător al operei filosofului român se întreabă în mod firesc: în ce raport se plasează această sinteză a gândirii sale speculative cu amplele analize privitoare la rostirea filosofică românească, realizate în deceniul ce precede apariția Tratatului?

În cele trei cărți dedicate rostirii filosofice românești pe care Noica le-a publicat, comentariile sale oscilează între incantație admirativă față de nuanțele implicate în sinteza de concentrare, - de „câmp” și „de dor” - a unora din cuvintele noastre; și, pe de altă parte, dezamăgirea sau chiar amărăciunea și deznădejdea, pentru pierderile de semnificație ce s-au petrecut cu altele. Cei doi termeni centrali ai ontologiei sale, ființa și devenirea, cad în lotul amărăciunii. Si în primul rând devenirea. E bine cunoscuta reluarea obsesivă de către filosof a temei eșuării termenului petrecere, pentru a exprima în românește devenința hegeliană. Dar, în această direcție Noica își ia revanșa făcând să culmineze ontologia – așa cum tocmai s-a menționat – prin unica sa invenție lingvistică: *devenința*.

Însă nici cu termenul ființa – derivat din latinescul *fieri*: și nu din *ens*- esse – lucrurile nu stau prea bine. Cuvântul românesc ființă compune prea lesne cu termeni cărora ar putea, și uneori ar trebui, să li se opună. Prin el se exprimă – scrie Noica – „un sens lipsit de rigiditate a ființei așa cum vom întâlni unul lipsit de rigiditate al conștiinței morale”(2). Deși, dat fiind că la orice necaz este și câte un câștig, cuvântul românesc ființă are și unele virtuți. El iese din absolutul unicității. Formele obișnuite ale lui a fi se dublează. De la a fi și ființa derivă verbul a ființa; și mai departe, ființare, înființare. Astfel încât – scrie Noica – „tot belșugul de opoziții în care poate intra ființa exprimă, în limba noastră, nu depărtarea, ci intimitatea lumii”. Pe lângă alte forme interesante de compunere –

cum ar fi „a prinde ființă” – tulburătoare e compunerea cu sine însuși, care conduce la stranii expresii modale: n-a fost să fie, era să fie, este să fie, să fi fost etc; care, subminează și ele edificiul monolitic al ființei sublime. Dincolo de detaliile comentariului nicasian, aceste caracteristici românești ale lui „a fi” par să fi avut și o influență infuză asupra gândirii lui Noica, a poziționării sale bătaioase împotriva absolutului ființei parmenideene. Astfel încât concluzia primei părți a ontologiei sale este: ființa se transformă în devenire, etalându-se ca devenire întru ființă.

Există însă și un al doilea capitol al ariei semantice a ființei în limba română; iar acesta aduce în joc un aspect original, pe care Noica îl prea și îl dezvoltă. E vorba de infinitivul lung „fire”. De altfel, în scrierile sale, filosoful face elogiul substantivului verbal din limba română (3) – pentru care firea e un caz exemplar – deoarece el exprimă o experiență privilegiată, cea a concretului nedeterminat, a generalității concrete. „Cugetul nu întâlnește întâi lucruri, procese sau stări definite, ci nedeterminate” – scrie Noica. Gândirea filosofică se ocupă tocmai de concretul lărgit și nu cu abstracții, care sunt lotul științei. Citim apoi: „Fără mișcare, trecere, naștere și pieire, pâlpâire și stingere, facere, prefacere, împlinire, nu poți înțelege termenul fire. Limba română are titlul filosofic de a putea da nume acestui element fundamental, acestui filosofem care este „concretul general” punând în joc cu ușurință substantivul verbal”.

Aceste rânduri sunt scrise și publicate în **Rostirea filosofică românească**, lucrare în care Noica face remarcă cum că „toate generalitățile concrete se lasă cuprinse în limba română de universalitatea concretă, care e *firea*”. Analiza pune în raport firea cu lumea, ființa și natura. Dar e remarcată și distribuția firii în orice faptură, ca firi, inclusiv ca firi ale oamenilor. Putem citi: „Firea se sparge în firi, respectiv faptul de a fi se preface în fel de a fi, calitate”.

Prin comentariul său din cartea menționată, Noica scoate în lumină caracteristica de generalitate concretă, calitativă, a cuvântului concept fire; și distribuția sa determinată în individualuri.

După mai mult e zece ani de la aceste observații și comentarii, când publică **Tratatul de ontologie**, regăsim caracteristicile menționate într-una din instanțele fundamentale ale ființei, recte în cea a elementului. Elementul - sau ființa de a doua instanță - este o generalitate (universalitate) concretă, o unitate calitativă, care din mediul exterior devine mediu interior, distribuindu-se indiviz. Desigur, acum ne plasăm în alt context al discursului filosofic. Instanța elementului o acoperă pe cea a ideilor platoniciene, substanța secundă a lui Aristotel, spiritul obiectiv a lui Hegel etc. În plus ea aduce în discuție vasta problematică unu/multiplu și realizează tranziția dintre ființa în lucruri și ființa în ea însăși.

Dar punctul de plecare a conceptului nicasian de element, se arată a fi, cu evidență, sugestiile înțelesurilor acestui infinitiv verbal lung care e cuvântul românesc *fire*.

Valențele filosofice ale rostirii românești l-au entuziasmat și inspirat pe Noica; dar l-au și necăjit. Dată fiind suferința nedisimulată pe care i-a provocat-o amintita pierdere a cuvântului petrecere pentru dezvoltarea devenirii hegeliene, se cere scoasă în relief acum și răzbunarea sa. Acceptând neologismul devenire și folosindu-l pe cel de element (pentru a dezvolta semnificațiile *firii*), în finalul **Tratatului**, Noica pune în vârful piramidei sale ontologice un cuvânt pe care îl fabrică el însuși : *devenința* (includerea în lexicul românesc ar fi dată de terminația „...ință”). În elaborarea nicasiană, devenința, ca element al elementelor, ca instanță de autogenerativitate ultimă, ar fi însăși nucleul ființei ca ființă. Plasând această problematica pe umerii unui cuvânt ce n-a mai existat – nici în limba română nici aiurea – Noica provoacă la maximum însăși nucleul gândirii speculative.

Dat fiind că ființa se mută în devenirea într-o ființă iar firea – element pretinde și ea un arhé, ni se propune deci, să continuăm meditația speculativă în spatele acestui nou cuvânt, *devenința*. Zona sau câmpul problematicii ontologice astfel circumscris, nu ieșim însă nici de cum din tradiția metafizicii tradiționale. Căci la cele două capete ale discursului său stau tot timpul, ca niște coloane, două

statui perpetuu invocate de ontologi; ai precis, la începutul începuturilor, când abia se isca dorul de ființă, se plasează instanța lucrurilor. De la început si pana până aproape la sfârșit Noica vorbește doar despre „ființa din lucruri, din realități”. Iar la celălalt capăt, transgresând însăși *devenința*, se prefigurează un alt personaj familiar gânditorilor speculativi: Unu. Deci, dincolo de devenință speculația ontologică nicasiană trimite spre un inefabil Unu - desigur, hipersubsisent - a cărei unică întrupare devenința este.

Și astfel, încadrată fiind de problematica lucrurilor și a Unului, tărâmul ființei ni se etalează, prin popasurile sale la stațiile: devenirea întru ființă; – firea-element; – și, *devenință*.

Rostirea filosofică a lui Noica, imersată în rostirea filosofică românească dar și în cea universală, se proiectează astfel pe fundalul ontologiei perene.

1. Constantin Noica, Tratat de ontologie, în Devenirea întru ființă, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981
2. Constantin Noica, Rostirea filosofică românească, Ed. Științifică, București, 1970
3. Constantin Noica, Creație și frumos în rostirea românească, Ed. Eminescu, București, 1973